

ประเพณีแห่พระแข่งเรือขึ้นโขนชิงธง

มรดกทางวัฒนธรรมแหล่งน้ำหลังสวน ชุมพร

วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี นับเป็นวันสำคัญที่ชาวอำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร ต่างรอคอย เพราะในช่วงเวลานี้จะมีประเพณีอันยิ่งใหญ่ของชุมชน นั่นคือ “ประเพณีแห่พระแข่งเรือขึ้นโขนชิงธง” ประเพณีเก่าแก่ที่มีการจัดสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3

สำหรับภาคใต้้นั้นประเพณีแห่พระแข่งเรือมีอยู่ในหลายจังหวัด โดยประเพณีแห่พระแข่งเรือขึ้นโขนชิงธงของอำเภอหลังสวน ถือเป็นงานใหญ่ประจำจังหวัดชุมพรซึ่งมีความเป็นเอกลักษณ์ที่แตกต่างของกติกาในการแข่งขัน อีกทั้งยังมีคุณค่าทางสังคมและทางจิตใจ เนื่องจากเป็นประเพณีที่พันผูกอยู่กับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวหลังสวนที่เกี่ยวข้องอยู่กับเรือและแม่น้ำ เป็นกีฬาพื้นเมืองภาคใต้ที่ให้ความสนุกสนานเพลิดเพลิน ผู้เล่นได้ออกกำลังกาย บำรุงแรง ผ่อนคลายความเครียด ได้อวดฝีมือทางศิลปะ และช่วยสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น จากความสำคัญดังกล่าว ในปี 2562 กระทรวงวัฒนธรรมจึงประกาศขึ้นบัญชีประเพณีแห่พระแข่งเรือขึ้นโขนชิงธงเป็นมรดกทางภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมด้านการเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว และได้รับการจัดให้เป็น Unseen Thailand จากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยอีกด้วย

ภาพแสดงบรรยากาศการแข่งขันเรือยาว ในประเพณีขึ้นโขนชิงธงในแม่น้ำหลังสวน
ที่มา <https://www.sac.or.th/databases/rituals/detail.php?id=5>

งานประเพณีแห่พระแข่งเรือนั้นสันนิษฐานว่าเกิดขึ้นตามความเชื่อที่ว่าหลังจากพระพุทธเจ้าได้เสด็จไปจำพรรษา ณ ดาวดึงส์ เพื่อโปรดพุทธมารดาจนสิ้นสมัยพรรษา แล้วเสด็จกลับมายังโลกมนุษย์ พุทธศาสนิกชนจึงพากันไปรอรับเสด็จพร้อมด้วยภัตตาหารไปถวายอย่างล้นหลาม ต่อมาเมื่อมีการประดิษฐ์พระพุทธรูปขึ้น พุทธศาสนิกชนจึงนำพระพุทธรูปมาแห่สมมติแทนพระพุทธรองค์ และปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นประเพณี ซึ่งมีวัฒนธรรมเกี่ยวเนื่องกับประเพณีหลายอย่าง เช่น การแข่งเรือพาย การชนโปงหรือแข่งโปง กีฬาซัดตัม การทำตัมย่าง และการเล่นเพลงเรือ เป็นต้น

งานประเพณีแห่พระแข่งเรือมีมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ประมาณ พ.ศ. 2387 เป็นเวลาที่ว่างเว้นจากศึกสงคราม ว่ากันว่าในยุคนั้นเศรษฐกิจสยามรุ่งเรือง มีการสร้างวัดวาอารามมากมาย จึงน่าจะเป็นที่มาของการเกิดประเพณีแห่พระหรือชักพระหรือลากพระ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ฤดูน้ำหลาก ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสเมืองหลังสวนซึ่งเป็นเมืองจัดสร้างขึ้นตรงต่อราชธานี ใน ร.ศ. 108 มีเรือนำเสด็จ 2 ลำคือ เรือมะเขือย่า และเรือศรีนวล จึงเป็นหลักฐานได้ว่าการแข่งเรือหลังสวนมีมาเกือบ 200 ปี

ในอดีตการชักพระหรือลากพระนั้น พุทธศาสนิกชนในอำเภอลังสวน จะจัดขบวนเรือกลิ้งไปทำบุญที่วัดด่านประชากร วัดสำคัญของอำเภอ ตั้งอยู่ริมแม่น้ำหลังสวน โดยเรือที่ใช้ในการตั้งองค์กลิ้งซึ่งมีพระภิกษุสงฆ์นั่งมาด้วยเรียกว่า “เรือพระ” มีขนาดใหญ่พอควร จึงต้องใช้เรือของชาวบ้าน เรียกว่า “เรือยาว” ในการลากจูง โดยระหว่างทางขบวนเรือกลิ้งจะมีการตีฆ้อง ตีกลองแห่กันมาเติมไปทั่วคุ้งน้ำ เมื่อเสร็จจากการทำบุญทอดกฐิน ชาวบ้านจะนำเรือยาวมาจับคู่ประลองกำลังกัน เพื่อความสนุกสนาน

ภาพแสดงการแห่พระหรือลากพระของอำเภอลังสวน
ที่มา <https://www.nairobroom.com/travel/lang-suan-boat-race/>

ปัจจุบันในช่วงระหว่าง 15 คำ ถึงแรม 1 คำ เดือน 11 ประเพณีแห่พระประกอบไปด้วยเรือพระจากวัดต่าง ๆ ที่ได้รับการตกแต่งอย่างสวยงาม จะนำพระพุทธรูปสำคัญของวัดประดิษฐานในเรือหรือล้อเลื่อน มีพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ทำการชักลากหรือแห่ตามถนนและชุมชนต่างๆ เพื่อให้ประชาชนสักการะและร่วมทำบุญ มีการจัดขบวนฟ้อนรำและการแสดงการละเล่นพื้นเมือง ในขบวนแห่จะมีโล่พระราชทานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และรูปถ่ายของพระเทพวงศาจารย์ อดีตเจ้าอาวาสวัดชั้นเงินที่ให้การสนับสนุนเป็นผู้อุปถัมภ์ในการแข่งเรือทุกครั้งในคราวที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ เรือพระจะถูกกลางจูงมารวมกันที่แม่น้ำหลังสวน ทำน้ำวัดด่านประชากร เมื่อเสร็จพิธีการจะมีการละเล่นต่างๆ รวมถึงการแข่งขันเรือยาวที่เป็นเอกลักษณ์ของหลังสวนคือ “ขึ้นโขนชิงธง”

อัตลักษณ์ที่โดดเด่นของการแข่งเรือยาว “ขึ้นโขนชิงธง” ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่พิเศษหนึ่งเดียวในประเทศ คือ มิได้ตัดสินแพ้ชนะด้วยความเร็ว แต่ตัดสินจากการ “ขึ้นโขนชิงธง” ของนายหัวเรือ

ภาพแสดงบรรยากาศขณะที่นายหัวเรือของเรือยาวที่เข้าแข่งขันกันกำลังชิงธง
ที่มา <http://www.painaidii.com/event/event-detail/00004012/lang/th/>

โขน คือ หัวเรือ การขึ้นโขนชิงธง คือ การที่นายหัวเรือปีนหัวเรือขึ้นสู่ปลายหัวเรือแล้วจับหวายแถบธงซึ่งทำจากผ้าสีแดงผูกติดกับปลายหวายทั้งสองด้านบริเวณเส้นชัย หวายที่ใช้เป็นหวายเล็กหรือที่เรียกกันว่า “หวายชุมพร” จะถูกสอดไว้ในกระบอกไม้ไผ่ โผล่ปลายธงทั้งสองด้าน ติดตั้งไว้บนแพผู้ตัดสิน หากนายหัวเรือฝ่ายใดชิงธงได้ก่อน ผู้นั้นเป็นฝ่ายชนะ เพื่อความได้เปรียบในการจับธง นายหัวเรือจึงต้องมีจังหวะและสายตาที่เร็ว มีความแม่นยำ ความรวดเร็ว และแข็งแรงในการดึงกระชากเอาผืนธงที่อยู่ใกระบอกไม้ไผ่ออกมาอย่างสุดแรง โดยต้องอาศัยความสัมพันธ์ของฝีพาย นายหัวเรือและนายท้ายเรือประกอบกัน จึงจะสามารถจับธงได้

หากนายหัวเรือขึ้นโขนแล้วคว่ำธงผิดหรือคว่ำธงได้แต่ตกน้ำไปเสียก่อน หรือเรือล่มก่อนที่นายท้ายจะ
พ้นกระบอกธงถือเป็นแพ้ ถ้าความเร็วเรือคู่คี่กัน นายหัวเรือจับธงพร้อมกันและได้ธงไปล่าสะท้อนถือว่าเสมอ
กัน สิ่งเหล่านี้เป็นการสร้างสีสันของความสนุกสนาน ตื่นตาและเร้าใจให้กับผู้ชมและกองเชียร์เป็นอย่างมาก

ภาพแสดงบรรยากาศขณะที่นายหัวเรือกำลังจับธง
ที่มา <https://www.nairoburoo.com/travel/lang-suan-boat-race/>

ขณะที่เรือยาวภาคอื่นจะมีฝีพายจำนวน 50 40 หรือ 30 ฝีพาย แต่หลังสวนมี 32 ฝีพาย เนื่องจาก
ความเชื่อว่าคนเราต้องครบ 32 ในอดีตชาวหลังสวนจะซุดเรือเอง โดยเข้าไปในป่าเพื่อเลือกไม้ที่เหมาะสมและชัก
ลากออกมาเพื่อซุดเป็นเรือ ไม้ที่นิยมและเหมาะในการทำเรือคือ ไม้ตะเคียน การสร้างเรือยาวแต่ละลำต้องมี
พิธีกรรมเข้ามาเกี่ยวข้อง เริ่มต้นด้วยการบวงสรวงเจ้าป่าเจ้าเขา เพื่อขอไม้อันเป็นมงคลมาทำเรือ ลักษณะไม้ที่
ดี คือ มีลำต้นตรง ไม่มีรอยตำหนิ เมื่อพบไม้ตามต้องการแล้ว จึงตั้งศาลบวงสรวงเจ้าป่าและนางไม้ หรือ
วิญญาณอื่นใดที่สิงสถิตอยู่ในต้นไม้ นั้นให้ไปสถิตที่อื่น แล้วจึงโค่นไม้ต้นนั้นทิ้งไว้ประมาณ 1 ปี เพื่อให้ไม้แห้งคง
สภาพ เพื่อเวลาซุดเรือจะได้ไม่เสียรูปทรง เมื่อไม้แห้งดีแล้ว ผู้สร้างจะกลับมาซุดเรือในลักษณะหยาบ ๆ เพื่อลด
น้ำหนักของเนื้อไม้ แล้วจึงนำออกจากป่า และรอฤกษ์ยามดีจึงทำพิธีเชิญแม่ย่านางเรือเข้าประทับโดยเช่น
ไหว้ด้วยหัวหมู บายศรี และเครื่องสังเวยต่าง ๆ จากนั้นแพรวพราวต่าง ๆ จะถูกนำมาประดับไว้ที่โขนเรือ
หลังจากเชิญแม่ย่านางเรือเรียบร้อยแล้ว จะดูฤกษ์ยามที่เหมาะสมเชิญเรือลงน้ำเพื่อตรวจดูความเรียบร้อยและ
นำเรือไปเก็บไว้ที่วัดเพื่อรอให้ถึงวันแข่งขันจริง แล้วจึงทำพิธีอัญเชิญเรือลงน้ำอีกครั้งหนึ่ง

คำว่า “โขน” หมายถึง ส่วนของหัวเรือ สามารถถอดเก็บได้ เกาะยึดกับตัวเรือด้วยสายผูขนาดใหญ่ และสามารถรองรับน้ำหนักของนายหัวเรือได้ ในงานประเพณี ส่วนโขนเรือจะประดับประดาตามชนบ คือมีผ้าแพร หน้าρά และบายศรี ทั้งนี้การผูกผ้าที่หัวเรือทำเพื่อสร้างขวัญกำลังใจ การประดับด้วย “หน้าρά” ซึ่งเป็นผืนผ้าขนาดยาวที่ห้อยลงมาจากโขนเรือ บนผ้าจะประดับด้วยกระจกเพื่อเวลากระจกกระทบกับผิวน้ำจะเกิดแสงแวววาวที่สวยงาม

ภาพแสดงโขนหรือส่วนของหัวเรือ จำนวน 2 โขน ที่ตัดมาจากตัวเรือจริงที่ไม่ได้ใช้งานแล้ว
ทำจากไม้ตะเคียนทองประดับด้วยผ้าแพร หน้าρά และบายศรี
ที่มา <https://www.sac.or.th/databases/rituals/detail.php?id=5>

ก่อนการแข่งขันขึ้นโขนชิงธง จะมี “พิธีทำขวัญเรือ” เป็นพิธีกรรมที่ทำกันก่อนการแข่งขันเรือ 1 วัน ในคืนของวันขึ้น 15 ค่ำ โดยเรือที่จะเข้าร่วมแข่งขันแต่ละลำจะพากันกลับวัดของตนหรือสถานที่ที่เหมาะสม จากนั้นนำเรือไปตั้งไว้ในโรงพิธี มีการนำผ้าแพรหลากสีผูกมัดที่หัวโขนเรือ เทียนที่จัดแล้วจะปักอยู่ตามที่นั่งของฝีพายทั้งหมด บริเวณตอนกลางเรือจัดเป็นที่วางเครื่องเซ่นไหว้ ประกอบด้วย บายศรี ของควา ขนมหวาน น้ำส้ม กล้วยเล็บมือนาง ส่วนหน้ามีหมอนและรูป โดยหมอครูผู้ทำพิธีจะนั่งขัดสมาธิหน้าเครื่องเซ่น ท่องบทสวด อัญเชิญเทวดา ขอรพรให้เรือที่เข้าทำพิธี โดยการเอ่ยชื่อให้มีฤทธิ์ศักดิ์กาญและชนะเรือลำอื่น ๆ พิธีนี้จะทำเป็นช่วง ๆ สลับกับการตีกลอง ฆ้อง และจุดประทัด ในตอนท้ายของพิธีจะนำเทียนมาจุดแล้วติดกับพัดโบกโลหะให้ผู้เกี่ยวข้องมายืนเรียงรายต่อแถวกันโดยรอบลำเรือแล้วส่งพัดโบกต่อ ๆ กันไป ขณะเดียวกันก็ใช้มือพัดคว้นเปลวเทียนเข้าหาลำเรือ จากนั้นหมอครูก็เจิมที่โขนเรือเป็นอันเสร็จพิธี

การแข่งขันโขนชิงธงจะจัดขึ้นที่สนามแม่น้ำหลังสวนบริเวณหน้าวัดด่านประชากร ซึ่งเป็นสนามกลางของภาคใต้ ทำให้มีผู้คนมากมายต่างให้ความสนใจและประทับใจจนสองฝั่งแม่น้ำหลังสวนเนืองแน่นไปด้วยผู้คนแทบจะไม่มีที่ให้เดิน เสียงเชียร์ที่ดังสนั่นทั่วลุ่มน้ำหลังสวน และเสียงพากย์เรือทำให้การแข่งขันสนุกยิ่งขึ้น คนในอำเภอหลังสวนมีความภาคภูมิใจกับประเพณีแห่พระแข่งเรือขึ้นโขนชิงธงมาก พอถึงวันแรม 1 ค่ำเดือน 11 ลูกหลานชาวหลังสวนที่ไปทำมาหากินหรือศึกษาต่อที่อื่นจะกลับมาเยี่ยมบ้านและร่วมทำบุญในงานประเพณี บางกลุ่มนำพุ่มผ้าป่าการศึกษามาบริจาคให้โรงเรียน ซึ่งเป็นการปลุกจิตสำนึกรักบ้านเกิดให้แก่คนหลังสวน ให้มีความรักความสามัคคีต่อกัน รวมถึงการจำหน่ายพืชผลทางการเกษตรและสินค้าพื้นบ้านในช่วงงานประเพณีดังกล่าวก็ยังถือว่าเป็นการสร้างงานสร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้านและชุมชนในพื้นที่อีกด้วย

บรรณานุกรม

- กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. (มปป.). *หลักสูตรแนวทางการจัดกิจกรรมส่งเสริมการออกกำลังกายและเล่นกีฬาเพื่อสุขภาพด้วยกีฬาท้องถิ่นและพื้นบ้าน*. สืบค้น 20 มกราคม 2565, จาก <http://www.dla.go.th>
- กฤษฎา บุษบรรณ. (2563). *ประเพณีแห่พระแข่งเรือขึ้นโขนชิงธงชิงโล่และถ้วยพระราชทานมรดกแห่งลุ่มน้ำ*. สืบค้น 20 มกราคม 2565, จาก <https://www.m-culture.go.th/chumphon>
- ปณิตา สระวาสี ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. (2559). *แห่พระแข่งเรือขึ้นโขนชิงธง*. สืบค้น 20 มกราคม 2565, จาก <https://www.sac.or.th>
- มติชนออนไลน์. (2562). *ครบรอบ 176 ปีประเพณีแห่พระแข่งเรือขึ้นโขนชิงธงมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมลุ่มน้ำหลังสวน*. สืบค้น 20 มกราคม 2565, จาก <https://www.matichon.co.th>